

БОШОҚЛИ ДОН ЭКИН МАЙДОНЛАРИДА БЕГОНА ЎТЛАРГА ҚАРШИ КУРАШ БЎЙИЧА АМАЛГА ОШИРИЛАДИГАН ТАДБИРЛАР

Аннотация: Мақолада республикаимиз ғаллазорларида учрайдиган бегона ўтлар турлари, келтирадиган зарари ҳамда уларга қарши курашда қўлланиладиган кимёвий воситалар кўрсатилган.

Калим сўзлар: бошоқли дон, бир йиллик, кўп йиллик, икки паллали, бегона ўтлар, гербицид, кимёвий воситалар.

Аннотация: В статье описаны виды сорняков встречающихся на полях республики вред который они наносят и химические препараты, применяемые против борьбы с ними.

Ключевые слова: зерновые, однолетние, многолетние, двудольные, сорняки, гербициды, химические препараты.

Мамлакатимизда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда ғалла давлат иқтисодиётида етакчи ўрин эгаллайди. Бошоқли дон экинларидан юқори ҳосил олишда юксак агротехник ва бошқа чоралар қўллаш билан бирга уларни турли зарарли организмлар, жумладан, бегона ўтлардан ҳимоя қилиш зарурий ва ўта муҳим омиллардан бири ҳисобланади.

Республикаимиз ғаллазорларида бегона ўтларнинг 200 га яқин тури учрайди. Жумладан, бир йиллик икки паллали бегона ўтлар (жағ-жағ, ёввойи сабзи, юлдузўт, олабута, итузум, бангидевона, исмалоқ, лолақизғал-доқ, рапс, чумчуқтил, шўра, мойчечак ва бошқа)лар, кўп йиллик икки паллали бегона ўтлар (қўйпечак, откулоқ ва бошқа)лар, бошоқли бегона ўтлар (ёввойи сули, райграс ва бошқа)лар. Бегона ўтлар қишлоқ хўжалик экинларига катта зарар етказиши. Улар ҳосил миқдори ва сифатини пасайтиради. Бегона ўтлар туфайли дунёда ҳар йили 20 млрд. доллар атрофида зарар кўрилади.

Бегона ўтларнинг биологик хусусиятлари уларни қўпайиши ва тарқалиши учун ўта мослашган. Улар жуда серуруғ бўлиб, ҳаётчанлиги узоқ йиллар йўқолмайди. Бегона ўтлар уруғлари бирданига униб чиқмайди, бир хили 1 йилда, бошқаси 3-5 йилда, яна бирлари 8-10 йил ва ундан кейин ҳам униб чиқиши мумкинлиги маълум.

Бегона ўтлар уруғлари табиат ноқулайликларига ҳам ўта чидамли. Итқўноқ уруғи -29 совуққа, янтоқники +95 иссиққа чидайди. Бегона ўтлар оқар сувлар орқали, шамол ёрдамида, ҳайвонлар ахлати орқали ёки жунига ёпишиб, қушлар ёрдамида тарқалади. Бегона ўтлар кўпгина зараркунанда ва касалликларнинг манбаи ҳисобланади, яъни ўргимчаккана-қўйпечакда, шира- бўзтиканда, карадрин- олабўтада, занг касаллигини кўзгатувчиси-буғдойиқда яшаб, қўпайиб кейин маданий экинларга ўтади.

Кўпгина зараркунанда ва касалликларнинг манбаи ҳисобланган бегона ўтлар таъсирида уруғларнинг униб чиқиш даражаси пасайиб кетади. Экинларга соя солиб, ўсишдан орқада қолдиради. Тупроқ ҳароратини 2-4 градусга пасайтириши натижасида фойдали микроорганизмлар ривожланишига тўсқинлик қилади. Бегона ўтлар фотосинтез жараёнини издан чиқариши оқибатида экинларни ётиб қолишига сабаб бўлади. Илдизидан ажраладиган холин ва бластохонин кимёвий моддалари таъсирида уруғларни униб чиқиш даражаси пасайиб, ўсимлик ўсишдан орқада қолади. Тупроқдаги намлик (сувни 330-1900 марта) ва минерал озукаларни маданий ўсимликка нисбатан кўп истеъмол қилади. Ҳосилни йиғиб-териб олишга тўсқинлик қилади (ўрим йиғим техникаси самарадорлигини 30-40% га пасайтиради). Қўшимча харажатлар (ҳайдов, гербицид, уруғларни тозалаш, минерал ўғит ва бошқалар) орқали рентабеллик даражасини камайтириб юборади. Ҳосилнинг

сифатини 20-25 фоизгача пасайтириб юборади. Айрим бегона ўтларнинг уруғи ёки пояси аралашган ғалла инсон саломатлигига ва чорва ҳайвонларига зарар етказиши мумкин. Бегона ўтлар таъсирида 15-50% гача ҳосил йўқотилиши мумкин.

Бегона ўтларнинг зарарини олдини олиш мақсадида буғдой 2-3 та барг чиқаргандан найчалаш давригача, бегона ўтлар униб чиққандан 10-15 см бўлгунча бўлган даврда (тахминан феврал ойининг охиридан апрел ойигача) кимёвий ишловлар ўтказилади, яъни гербицидлар белгиланган меъёрларда қўлланади.

2021 йилда бошоқли дон экин майдонларида бир йиллик икки паллали бегона ўтларнинг 925,7 минг гектарда, кўп йиллик икки паллали бегона ўтларнинг 258,0 минг гектарда, бошоқли бегона ўтларнинг 625 минг гектарда тарқалиши кўп йиллик маълумотлар ва соҳа олимлари ҳамда малакали мутахассисларнинг хулосалари асосида башорат қилинган.

Бегона ўтларга қарши кураш:

Бир йиллик икки паллали бегона ўтларга қарши трибенуронметил 75% таъсир этувчи моддали препаратлар қўлланади, OBX ва штангали пуркагич билан сепилганда 1 гектар майдонга 20 грамм препарат ҳисобида 600 литр сувга 30 грамм миқдорда қўшиб 2 гектар майдонда ишлов ўтказилади. Моторли қўл пуркагичи билан сепилганда 10 литр сувга 0,5 грамм ҳисобида қўшиб 2,5 сотих майдонга қўлланади.

Кўп йиллик икки паллали бегона ўтлар (печак)га қарши Флуроксипир 40% таъсир этувчи моддали препаратлар қўлланади. OBX ва штангали пуркагич билан сепилганда 1 гектар майдонга 0,5 литр препарат сарфи ҳисобида 600 литр сувга 1 литр миқдорда қўшиб 2 гектар майдонга қўллаш мақсадга мувофиқ. Моторли қўл пуркагичи билан 10 литр сувга 12,5 мл ҳисобида қўшиб 2,5 сотих майдонга қўллаш лозим.

Бошоқли бегона ўтлар (ёввойи сули)га қарши кладинафоп пропаргил 8% таъсир этувчи моддали препаратлар қўлланади. OBX ва штангали пуркагич билан ишлов ўтказилганда 1 гектар майдонга 0,4 литр препарат сарфи ҳисобида 600 литр сувга 0,8 литр миқдорда қўшиб 2 гектар майдонга қўллаш мақсадга мувофиқ. Моторли қўл пуркагичи билан 10 литр сувга 10 мл ҳисобида қўшиб 2,5 сотих майдонга қўллаш лозим.

Бир йиллик икки паллали ва бошоқли (райграс) бегона ўтларга қарши мезосульфурон-метил, 3% + йодосульфурон-метил, 0,6% таъсир этувчи моддали препарат қўлланади. OBX ва штангали пуркагич билан 1 гектар майдонга 0,3 литр препарат сарфи ҳисобида 600 литр сувга 0,6 литр миқдорда қўшиб 2 гектар майдонга қўллаш мақсадга мувофиқ. Моторли қўл пуркагичи билан 10 литр сувга 7,5 мл ҳисобида қўшиб 2,5 сотих майдонга қўллаш лозим.

Кимёвий ишловларни амалга ошириш. Кимёвий препаратларнинг ишчи эритмаларини тайёрлаш учун аввало

пуркагич аппаратлари бакининг тахминан ярмига қадар тоза сув қуйилади ва гидроаралаштиргич ишга туширилади. Олдиндан тайёрлаб қўйилган (ўлчаб қўйилган) кимёвий препарат миқдори ўлчов идишига (челакка) солинади ва унга 5-7 литр сув қуйиб аралаштириб бирламчи эритма тайёрланади ва пуркагич бакига қуйилади. Шундан сўнг кимёвий препарат қолдиғи яна 2-3 маротаба чайилиб бак сиғимига қуйилади ва сув билан тўлдирилади. Кимёвий препаратлар пуркаш ишларини трактор пуркагичлари (ОВХ-600, ВП-1, штангали ва бошқ.) ёрдамида гектарига 200-300 литр ишчи эритмаси

сарфлаб ўтказиш мақсадга мувофиқ.

ОВХ ва штангали пуркагич нақонечниги учи 2 мм, иккинчи (6-7 км/соат) тезликда, 2-2,5 атм/босимда 45° бурчак остида пуркашни таъминлаш лозим.

Кимёвий препаратларни эрталабки ва кечки пайтларда ишлатиш, бунда ҳаво очиқ, ҳарорат 18-25°С атрофида бўлиши, шамолнинг тезлиги секундига 3м дан ошмаслиги керак.

**Д.Ж.ТАГАБАЕВ,
И.А.ҲАМРОЕВ,**

“Ўзагрокимёҳимоя” АЖ мутахассислари.

АДАБИЁТЛАР:

1. Азимбоев С.А. Деҳқончилик, тупроқшунослик ва агрокимё асослари: Иқтисодий (қишлоқ хўжалиги) бўйича таълим йўналиши талабалари учун дарслик /Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги; Тош. Давлат аграр ун-ти.-Т.: Iqtisod-Moliya, 2006. – 56-78 б.
2. Ҳамраев А.Ш., Ҳасанов Б.А., Очилов Р.О. ва бошқалар “Фалла ва шолени зараркунанда, касаллик ва бегона ўтлардан ҳимоя қилиш” Тошкент 1999. – Б. 34-47.
3. Сулаймонов Б.А., Болтаев Б.С., Тиллаев Р.Ш., Абдуалимов Ш.Х. Кузги буғдой ва ғўза етиштириш асослари Тошкент: “Наврўз” нашриёти, 1917, 47-50 б.

УЎТ: 631. 53

ЎҚИНГ, ЎРГАНИНГ

СИЛЛИҚ ШИРИНМИЯНИ ЭКИБ ЎСТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Аннотация: В данной статье представлены результаты проведенных исследований по методам возделывания, агротехнике, фенологическим наблюдениям и биоэкологическое разнообразию растения *Gecyrrhiza glabra* L.

Annotation: This article presents the results of research on cultivation methods, agrotechnics, phenological observations and bioecological diversity of the plant *Gecyrrhiza glabra* L.

Лотинчада, русчада солодка голая деб номланувчи ўсимликни Республикамиз вилоятларида турлича яъни: силлиқ ширинмия, қизилмия, чучукмия, ширин бўян деб аташади. Бу ўсимлик *Glycyrrhiza* L. туркумига мансудир, *glycyrrhiza* грекчадан таржима қилинганда “ширин илдиз” деган маънони англатади

У табобатда, озиқ-овқат саноатида шунингдек, 20 хил саноат тармоғида ҳамда қишлоқ хўжалигининг турли тармоқларида кенг қўлланилади. Ундан олинадиган препаратлар нафақат табобат ёки озиқ-овқат саноатида, балки қишлоқ хўжалигида ҳам катта аҳамият касб этади.

Силлиқ ширинмия Ўзбекистонда табиий ҳолда Амударё, Сирдарё, Зарафшон Чирчиқ ва бошқа ҳамда ушбу дарёларга қуйилувчи дарё бўйлари ва ҳавзаларида тарқалган бўлиб бир вақтлар катта майдонларда ўсган. Афсуски, собиқ шўролар даврида ширинмия илдизларини «Союзлакрица» Бутуниттифоқ бирлашмаси томонидан аёвсиз қовлашлар ва қишлоқ хўжалк экин майдонларини кенгайтириш мақсадида силлиқ ширинмия ўсаётган табиий майдонлар камайиб, кўп ҳудудларда йўқ бўлиб кетди. Натижада, Қорақалпоғистон Республикасидагина кичик-кичик майдонларда учратиш мумкин. Фарғона водийси, Тошкент, Бухоро, Хоразм, Самарканд, Сурхондарё ва Сирдарё вилоятларида кичик-кичик бўлақларга бўлинган ҳолатда канал, ариқ ва зовур бўйларида қолди, холос. Бу майдонларга механизация йўли билан ишлов бериш мумкин бўлмай қолди. Эндиликда ўсимликни

муҳофаза қилиш ва табиий заҳираларидан оқилона фойдаланиш учун ширинмия майдонларини тўлалигича аниқлаш, кадастр қилиш, ўсаётган майдонлар ва илдиз ҳосилдорлиги заҳираларини аниқлаш ва унинг экин майдонларини кенгайтириш вазифалари долзарб бўлиб турибди.

Кўп йиллик бажарилган илмий ишлар давомида Ўзбекистон Республикаси олимлари томонидан бу ўсимликни (уруғидан, илдизпоясидан, уруғ кўчатларидан) экиб ўстиришнинг турли усулларини, шўрланиш натижасида қишлоқ хўжалик экинларини экиш учун яроқсиз бўлиб қолган жойларда силлиқ ширинмия+ғўза алмашлаб экиш схемалари, ем-хашак ўсимликлари билан бирга экиб ўстириш технологияси, агротехникаси ишлаб чиқилган ва унинг мелиорантлик хусусияти аниқланиб, шўр ерларни ботаник усулда ўзлаштириш ҳамда сизот сувлари яқин бўлган ерларда табиий намлик билан ўстириш услублари ишлаб чиқилган.

Шулар қаторида, ўсимликнинг агроценозларини кенгайтириш учун уларнинг морфологик, экологик хусусиятлари, фенологияси ва физиологияси, истиқболли турларини, ҳосилдорлигини ва ўсимлик ер остки ва ер устки қисмларининг кимёвий таркиби, тупроқ кимёси, зараркунандаларига қарши кураш чора - тадбирлари ва бошқа томонлари ўрганилди.

Силлиқ ширинмияни экиб ўстириш билан боғлиқ илмий тажрибалар шўрланган тупроқдаги тузлар миқдори (қуруқ